

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

Η Διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας

(ως πρώτης/μητρικής, δεύτερης/ξένης)

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

4 - 6 Σεπτεμβρίου 2009 • Νυμφαίο Φλώρινας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΓΛΩΣΣΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

Η Διδασκαλία
της Ελληνικής Γλώσσας
(ως πρώτης/μητρικής, δεύτερης/ξένης)

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΝΥΜΦΑΙΟ ΦΛΩΡΙΝΑΣ
4, 5 και 6 Σεπτεμβρίου 2009

ΕΠΙΤΡΟΠΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδρος:

Τομπαΐδης Δημήτριος
Ομότιμος Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Μέλη:

Δαμανάκης Μιχάλης, καθηγητής ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Κρήτης
Ιορδανίδου Άννα, αν. καθηγήτρια ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Πάτρας
Καλλογήρου Τζίνα, αν. καθηγήτρια ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Αθήνας
Καμαρούδης Σταύρος, επίκ. καθηγητής ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
Καψάλης Γεώργιος, καθηγητής ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
Κουτσογιάννης Δημήτρης, επίκ. καθηγητής Φιλοσοφικής,
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Ματσαγγούρας Ηλίας, καθηγητής ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Αθήνας
Μήτσος Ναπολέων, καθηγητής ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Μπερελής Πέτρος, σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
Νάκας Αθανάσιος, καθηγητής ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Αθήνας
Ντίνας Κώστας, αν. καθηγητής ΠΤΝ, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
Παπαδογιαννάκης Νικόλαος, καθηγητής ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Κρήτης
Σουλιώτης Μίμης, καθηγητής ΠΤΝ, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
Τσιάκαλος Γιώργος, καθηγητής ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Χατζηπαναγιωτίδη Άννα, επίκ. καθηγήτρια ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Frederick Κύπρου
Χατζησαββίδης Σωφρόνης, καθηγητής ΤΕΑΠΗ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδρος

Κώστας Δ. Ντίνας

Γραμματέας

Άννα Βακάλη

Ταμίας

Άννα Χατζηπαναγιωτίδη

Μέλη

Αναστασία Στάμου
Τριαντάφυλλος Κωτόπουλος

Γραμματεία

Έφη Γώτη
Ευδοξία Τραϊανού
Δημήτρης Χασανίδης
Ελένη Παπαϊωάννου
Στεφανία Τσακίροπούλου

Πλήρης βιβλιογραφική αναφορά άρθρου:

Ντίνας, Κ., Χατζηπαναγιωτίδη, Α., Βακάλη, Α., Κωτόπουλος, Τ. & Στάμου, Α. (επιμ.) 2010. Πρακτικά Πανελλήνιου Συνεδρίου με διεθνή συμμετοχή "Η Διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας (ως πρώτης/μητρικής, δεύτερης/ξένης)", βλ. <http://linguistics.nured.uowm.gr/Nimfeo2009/praktika> ημερομηνία πρόσβασης ηη/μμ/εε

Παρασκευή, 4 Σεπτεμβρίου 2009

16.00-17.30 Εγγραφές

Ώρα

Αίθουσα 3**Η ελληνική γλώσσα ως δεύτερη/ξένη**Θεματική: **Καταγραφή δεδομένων/Αναλυτικά Προγράμματα**Προεδρείο: **Α. Ιορδανίδου Σ. Καμαρούδης**

17.30-17.50 *Η Μάθηση και η Διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας ως μητρικής ή ξένης στην FYROM*
Α. Ήργης, Ο. Μακρή

17.50-18.10 *Διδάσκοντας ελληνικά στο Γαλλικό Σχολείο Θεσσαλονίκης*
Γ. Καρασαββίδου, Σ. Καμαρούδης

18.10-18.30 *Η διδασκαλία της νέας ελληνικής ως ξένης στην Ελλάδα*
Ν. Ρουμπής, Α. Καραδημητρίου

18.30-18.50 *Εκπαίδευση Ελληνοπαίδων του εξωτερικού: μια ουτοπία με θεσμικά αίτια; Η περίπτωση της εκπαιδευτικής περιφέρειας BENELUX*
Α. Διαλεκτόπουλος

18.50-19.10 Διάλειμμα - Καφές

Προεδρείο: **Μ. Δαμανάκης - Π. Μπερελής**

19.10-19.30 *Γλωσσική διατήρηση/μετακίνηση στην δεύτερη γενιά Αλβανών μεταναστών στην Ελλάδα: Κοινωνική ενσωμάτωση και κινητικότητα*
Δ. Μιχαήλ, Α. Κέσκο

19.30-19.50 *Σχεδιασμός αναλυτικών προγραμμάτων διδασκαλίας ελληνικής ως ξένης με βάση το Κοινό Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Αναφοράς για τις Γλώσσες. Γενικά κριτήρια σχεδιασμού*
Μ. Καρακοιτσίδου

19.50-20.10 *Προγράμματα Σπουδών και προώθηση της συνέχειας στην Εκπαίδευση. Το παράδειγμα της Νεοελληνικής Γλώσσας*
Ε. Δανιηλίδου, Ι. Βόρβη

20.10-20.30 *Το γλωσσικό Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών στην ελληνική και τη γαλλική πρωτοβάθμια εκπαίδευση*
Α. Σακελλαρίου, Σ. Καμαρούδης, Ι. Tambrun

20.30-20.50 *Η ελληνική γλώσσα στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Η Προοπτική των Εστιών Πολιτισμού του Ιδρύματος Ελληνικού Πολιτισμού στη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως δεύτερης ή ξένης*
Ο. Μακρή, Α. Ήργης

21.10-21.30 Συζήτηση

Δείπνο

**Γλωσσική διατήρηση/μετακίνηση στην δεύτερη γενιά αλβανών
μεταναστών στην Ελλάδα:**

Κοινωνική ενσωμάτωση και κινητικότητα.

Δόμνα Μιχαήλ

Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

Άννα Κέσκο

ΤΕΙ Δυτικής Μακεδονίας

Abstract

Albanian emigration to Greece has almost completed two decades. Research interest now turns to the study of the second generation that seems to view the possibility of return to Albania difficult but not completely impossible (Michail 2009). Language shift of the second generation Albanian immigrants to the Greek language is a result of the desire of the Albanians for social mobility within Greece, of the stigmatization of the Albanian language, and of the performative nature of the Albanian identity that characterizes the Albanian parents (Michail, 2008a; 2008b; Gogonas, 2007; 2009). The phenomenon of language shift is intrinsically connected to the issue of the construction of identity, as well as to the way that first generation Albanian immigrants deal with the issues of education and language in relation to the political, social and economic environment of the host country (Μιχαήλ, in print a). Through 36 structured interviews consisting of close and open-ended questions and equal in number interviews which were conducted with second generation Albanian immigrants, the paper examines language shift/maintenance of second generation Albanians who study at Greek Universities and Technological Educational Institutions. We explore the types of language shift and maintenance that these youths present and the degree to which these procedures are affected by their desire for social integration and mobility in Greece. We are interested in how the experience of their settlement in Greece and their studying at Greek schools and institutions has affected the adoption, on their part, of particular language and cultural practices to the direction of social integration.

1. Εισαγωγή

Η Αλβανική μετανάστευση προς την Ελλάδα που ακολούθησε την πτώση του «κομμουνιστικού καθεστώτος» του Ενβέρ Χότζα (1945-1990) συμπληρώνει πλέον δυο δεκαετίες. Επί 45 χρόνια το «κομμουνιστικό καθεστώς» στην Αλβανία απαγόρευε την

μετανάστευση, χαρακτηρίζοντάς την ως πράξη προδοσίας που επέσυρε ποινές μακρόχρονης φυλάκισης και θανάτου, καθιστώντας τη χώρα το πιο κλειστό και απομονωμένο κράτος του ανατολικού μπλοκ. Το μόνο παράθυρο προς τον δυτικό κόσμο ήταν η παράνομη παρακολούθηση Ιταλικών τηλεοπτικών καναλιών τα οποία παρουσίαζαν μια πολύ ιδεατή εικόνα του δυτικού κόσμου που σε καμία περίπτωση δεν προετοίμαζε τους Αλβανούς για τον αποκλεισμό και τον στιγματισμό που θα βίωναν ως μετανάστες αργότερα (Mai, 2001).

Σήμερα, το 60% των μεταναστών που βρίσκονται στην Ελλάδα είναι από την Αλβανία (Gogonas, 2009) και ο αριθμός τους εκτιμάται γύρω στις 600.000 (Barjaba and King 2005; Fakiolas 2003; Geiger 2007; Hatziprokopiou 2006). Το νούμερο αυτό αποκτά ιδιαίτερη σημασία αν συνεκτιμήσουμε το γεγονός ότι ο πληθυσμός της Αλβανίας είναι μόλις 3 εκατομμύρια και της Ελλάδας 11 εκατομμύρια. Η Ελλάδα αποτελεί τον βασικό προορισμό των Αλβανών που μεταναστεύουν από τη χώρα τους με δεύτερο βασικό προορισμό την Ιταλία. Αυτό οφείλεται τόσο στη γεωγραφική εγγύτητα της Αλβανίας με την Ελλάδα όσο και στη μεγάλη δυνατότητα παράνομης εισόδου στη χώρα.

Η παρουσία των Αλβανών στην Ελλάδα σήμερα, σε αντίθεση με την δεκαετία του '90, έχει στις περισσότερες περιπτώσεις τη μορφή μόνιμης οικογενειακής εγκατάστασης. Τα παιδιά, που αποτελούν την δεύτερη γενιά μεταναστών, είτε έχουν γεννηθεί εδώ (τα μικρότερα σε ηλικία σήμερα), είτε έχουν έλθει στην Ελλάδα σε μικρή ηλικία (συνήθως μέχρι τα 12). Η ύπαρξη σήμερα 79,500 περίπου Αλβανών μαθητών στα ελληνικά σχολεία της πρωτοβάθμιας¹ και δευτεροβάθμιας² εκπαίδευσης (από τους οποίους μόνο οι 6.000 είναι ομογενείς) είναι αποτέλεσμα της επιλογής, από πλευράς των γονιών τους, της Ελλάδας ως χώρα μόνιμης εγκατάστασης. Η μέχρι σήμερα περιορισμένη σχετικά έρευνα, έχει αποκαλύψει ότι οι Αλβανοί γονείς στην Ελλάδα επιδιώκουν τη βελτίωση των συνθηκών ζωής τους και την όσο το δυνατόν καλύτερη εκπαίδευση των παιδιών τους, ώστε να έχουν καλύτερες εργασιακές ευκαιρίες στο μέλλον (Gogonas, 2009; Michail, 2009; Μιχαήλ, υπό έκδοση α; Michail & Stamou, 2009). Η μετονομασία (Hart, 1999; Hatziprokopiou, 2003; Pratsinakis, 2005), η βάπτιση και η σταδιακή μετακίνηση από την Αλβανική προς την ελληνική γλώσσα (Michail, 2008a; Michail, 2008b; Gogonas, 2009; Michail, 2009) αποτελούν τις

¹ www.IPODE.gr Ανακτήθηκε στις 29-04-2009.

² Γενική Γραμματεία Εθνικών Στατιστικών για τη σχολική χρονιά 2006-7.

κυριότερες στρατηγικές ενσωμάτωσης που εφαρμόζουν οι Αλβανοί ως μέσο γρηγορότερης αποδοχής τους από την ελληνική κοινωνία. Προγενέστερη έρευνα (Μιχαήλ, 2009) που εστίαζε στους Αλβανούς γονείς και τις απόψεις τους για την εκπαίδευση των παιδιών τους στην Ελλάδα αναφέρει ότι στο σύνολό τους οι γονείς επιθυμούν τα παιδιά τους να μπορέσουν να σπουδάσουν στην Ελλάδα και καταβάλουν κάθε δυνατή προσπάθεια προς την κατεύθυνση αυτή. Η δε επικράτηση της ελληνικής γλώσσας σε βάρος της αλβανικής και η σταδιακή γλωσσική μετακίνηση που συντελείται προς τα Ελληνικά είναι συνέπεια της επιθυμίας των γονέων για κοινωνική κινητικότητα των παιδιών τους στην Ελλάδα, του στιγματισμού της Αλβανικής γλώσσας αλλά και της ρευστότητας της Αλβανικής εθνοτικής ταυτότητας που χαρακτηρίζει τους Αλβανούς γονείς (Michail, 2008a; 2008b; Gogonas, 2007; 2009).

2. Το ζήτημα της δεύτερης γενιάς

Έχει επισημανθεί ότι στη μελέτη της δεύτερης γενιάς δυο ζητήματα μπορεί να προκαλέσουν μεθοδολογικά προβλήματα (Portes, 1994). Το πρώτο σχετίζεται με την μη ταξινόμηση εθνοτικών/μεταναστευτικών μειονοτήτων σε δύο διακριτές ομάδες, αυτούς που γεννήθηκαν στην χώρα υποδοχής και αυτούς που γεννήθηκαν στην χώρα προέλευσης. Έτσι, στατιστικά, άτομα που προέρχονται από τις δύο αυτές ομάδες εμπίπτουν στην ίδια κατηγορία, αυτή των μεταναστών δεύτερης γενιάς. Είναι αυτονόητο ότι αν αυτές οι δύο ομάδες δεν μελετηθούν ξεχωριστά ή συγκριτικά προκύπτουν μεθοδολογικά προβλήματα ιδιαίτερα όταν εξετάζονται ζητήματα όπως αυτά που μας απασχολούν στη συγκεκριμένη εργασία, δηλαδή, η γλωσσική διατήρηση/μετακίνηση και κοινωνική ενσωμάτωση/κινητικότητα. Γι αυτό και στην περίπτωση των Ηνωμένων Πολιτειών, οι κοινωνικοί επιστήμονες αναφέρονται στη δεύτερη κατηγορία, τους γεννηθέντες δηλαδή στην χώρα υποδοχής, ως «νέα» δεύτερη γενιά (Portes, 1994:632). Η μελέτη λοιπόν της «νέας» δεύτερης γενιάς δεν διευκολύνονταν από τα απογραφικά δεδομένα καθώς δεν προέκυπτε εάν και εφόσον είχαν γεννηθεί στις ΗΠΑ, ή σε ποια ηλικία πιθανά να πήγαν στις ΗΠΑ, καθώς επίσης, όσον αφορούσε στην εθνοτική τους προέλευση, στις σχολικές καρτέλες αναφέρονταν μη αξιοποιήσιμες ερευνητικές γενικές κατηγορίες όπως «Hispanic», «Black», «Asian», «non-Hispanic». Έτσι λοιπόν, έως πρότινος, το επιστημονικό και ερευνητικό ενδιαφέρον εστίαζονταν αποκλειστικά στους ενήλικες μετανάστες πρώτης γενιάς που

έφτασαν στη χώρα υποδοχής για ανεύρεση εργασίας ή πολιτικούς λόγους και για τους οποίους υπήρχαν στοιχεία που σχετίζονται με την αγορά εργασίας και όλη τη συνδεδεμένη με την μεταναστευτική διαδικασία γραφειοκρατία.

Το δεύτερο ζήτημα που σχετίζεται με τη μελέτη της δεύτερης γενιάς είναι το ποιος θεωρείται ότι ανήκει στη δεύτερη γενιά. Από τη βιβλιογραφία προκύπτει ότι δεν υπάρχει απόλυτη συναίνεση στο θέμα αυτό και οι ορισμοί διατυπώνονται σχετικά αυθαίρετα. Πιο κλασσικές μελέτες (Child, 1943:3) ορίζουν ως δεύτερη γενιά αυτούς που γεννιούνται ή έρχονται σε κάποια χώρα σε μικρή ηλικία. Οι Portes και Zhou που έχουν ασχοληθεί πολύ με το ζήτημα της δεύτερης γενιάς στις ΗΠΑ, ορίζουν ως ανήκοντα στη δεύτερη γενιά «τα παιδιά που γεννήθηκαν στην χώρα υποδοχής από έναν τουλάχιστον αυτόχθονα γονέα ή τα παιδιά που ήλθαν στις ΗΠΑ πριν την ηλικία των 12» (1993:75). Οι ίδιοι ερευνητές έχουν αναπτύξει ένα θεωρητικό πλαίσιο που βασίζεται στην ιδέα της «τμηματικής αφομοίωσης» (segmented assimilation) για τη μελέτη της διαδικασίας ενσωμάτωσης της δεύτερης γενιάς και προτείνουν μια τυπολογία που περιλαμβάνει τρεις τρόπους ενσωμάτωσης: α) αυτόν του επιπολιτισμού (acculturation) και παράλληλης ενσωμάτωσης στη λευκή μεσαία τάξη που συναντάται στα παιδιά δεύτερης γενιάς ευρωπαϊκής προέλευσης, β) αυτόν της ενσωμάτωσης στην οικονομικά κατώτερη τάξη, και τέλος, γ) αυτόν της γρήγορης οικονομικής ανάπτυξης με ταυτόχρονη διατήρηση των ξεχωριστών αξιών της κοινότητας και ισχυρή αλληλεγγύη (1993:82).

Η Andall σημειώνει ότι στη βιβλιογραφία που αναφέρεται στη Ευρώπη τα άτομα τα ανήκοντα στη δεύτερη γενιά ορίζονται με διαφορετικούς τρόπους από τους διάφορους μελετητές. Έτσι, μπορεί ως δεύτερη γενιά να θεωρούνται άτομα που: α) να έχουν γεννηθεί ή ακόμη κι όχι στην χώρα προέλευσης των γονιών τους, β) να γεννήθηκαν στην χώρα υποδοχής ή να ήλθαν σε αυτή πριν την ηλικία των 15, γ) να ανήκουν σε τρεις κατηγορίες, ανάλογα με το αν ήλθαν στη χώρα υποδοχής πριν τα 6, πριν τα 12, ή μετά τα 12 αντίστοιχα (2002:390-91).

Στην παρούσα εργασία ορίζουμε ως «δεύτερη γενιά» Αλβανών μεταναστών στην Ελλάδα τα παιδιά των αρχικών μεταναστών συμπεριλαμβανομένων και των εθνοτικών Ελλήνων Αλβανών υπηκόων («Βορειοηπειρωτών»), ανεξάρτητα από το αν

γεννήθηκαν ή όχι στη χώρα υποδοχής. Η Ελλάδα ως *jus sanguinis*³ χώρα δεν παρέχει υπηκοότητα σε όλα τα παιδιά μεταναστών που γεννιούνται εντός της επικράτειάς της. Ελληνική υπηκοότητα μπορούν να πάρουν ουσιαστικά μόνο οι ομογενείς Αλβανοί υπήκοοι και τα παιδιά τους, μετά από αίτησή τους κι εφόσον πληρούν κάποιες προϋποθέσεις. Έτσι λοιπόν παιδιά που έχουν γεννηθεί και μεγαλώσει στην Ελλάδα στερούνται της δυνατότητας μιας ασφαλούς διαμονής και μιας ξεκάθαρης εθνικής ταυτότητας, ενώ είναι τυπικά υπήκοοι μιας χώρας την οποία στην ουσία δεν γνωρίζουν και της οποίας τη γλώσσα συχνά δεν μιλούν.

3. Μεθοδολογία και περιγραφή του δείγματος

Η παρούσα εργασία παρουσιάζει στοιχεία μιας εθνογραφικής έρευνας που έγινε σε δύο περιοχές της Ελλάδας: Αττική (Αθήνα-Πειραιά) και Δυτική Μακεδονία (Κοζάνη-Καστοριά) κατά την ακαδημαϊκή χρονιά 2008-09. Βασίστηκε σε 36 δομημένα ερωτηματολόγια και ισάριθμες σε βάθος συνεντεύξεις που απευθύνονταν σε Αλβανούς/ίδες δεύτερης γενιάς που φοιτούν σε ΑΕΙ και ΤΕΙ. Για τις ανάγκες της έρευνας έγινε επιτόπια συμμετοχική παρατήρηση τόσο στον τόπο που διαμένουν και σπουδάζουν οι συμμετέχοντες (Αθήνα, Πειραιά, Κοζάνη, Καστοριά) όσο και στον τόπο καταγωγής της πλειοψηφίας αυτών (Άγιοι Σαράντα - Αλβανία). Το δείγμα περιελάμβανε 26 γυναίκες και 10 άνδρες ηλικίας από 21-26 χρόνων από τους οποίους οι 16 σπούδαζαν στην Αθήνα και τον Πειραιά και οι 20 στην Κοζάνη και την Καστοριά. Από το σύνολο του δείγματος οι 11 είναι εθνοτικοί Αλβανοί/ίδες ενώ οι υπόλοιποι 25 πήραν την ελληνική υπηκοότητα ως ομογενείς. Οι ομογενείς στην συντριπτική πλειοψηφία τους (23/25) προέρχονται από τους Άγιους Σαράντα, μια από την Κορυτσά και μια από το Μπεράτι. Από τους εθνοτικούς Αλβανούς/ίδες 4 προέρχονται από τους Άγιους Σαράντα, 2 από την Κορυτσά, κι από ένας/μια από Φιέρι, Τίρανα, Αυλώνα, Διράχειο, Λούσνια. Οι περιοχές αυτές σχεδόν στο σύνολό τους βρίσκονται στη νότιο-κεντρική Αλβανία (34/36). Όλοι τους έχουν γεννηθεί στην Αλβανία και ήλθαν στην Ελλάδα με τους γονείς τους σε ηλικία μεταξύ 4 έως 12 ετών.

³ Οι όροι: *Jus soli*, *jus sanguinis* και *jus domicile* αναφέρονται στην αρχή βάσει της οποίας δίνεται η υπηκοότητα στις διάφορες χώρες με κριτήριο τον τόπο γέννησης, καταγωγής ή διαμονής αντίστοιχα. Βέβαια οι περισσότερες χώρες εφαρμόζουν μοντέλα πολλαπλών κριτηρίων (Castles & Miller 2003:249-8). Πάνω στο ίδιο θέμα και για την περίπτωση της Ιταλίας βλ. D. Zinn 2005.

Η επιλογή του δείγματος έγινε με τη μέθοδο της χιονοστιβάδας προσπαθώντας να καλύψουμε ένα όσο το δυνατόν μεγαλύτερο εύρος σχολών. Έτσι το δείγμα μας περιλαμβάνει φοιτητές/τριες 16 διαφορετικών τμημάτων ΑΕΙ (3) και ΤΕΙ (13).

Θέσαμε δύο περιοριστικούς όρους για την επιλογή του δείγματος:

- Να έχουν γεννηθεί στην Αλβανία
- Να έχουν έλθει στην Ελλάδα πριν το δωδέκατο έτος της ηλικίας τους

Τα ερωτήματα που θέσαμε στους φοιτητές/τριες του δείγματος χωρίζονταν σε 5 ομάδες. Η πρώτη ομάδα αφορούσε στις σπουδές τους, η δεύτερη στις εργασιακές τους προοπτικές, η τρίτη στις φιλοδοξίες τους για κοινωνική κινητικότητα, η τέταρτη στο ζήτημα της γλωσσικής μετακίνησης και τέλος, η πέμπτη στην προοπτική μελλοντικής εγκατάστασής τους στην Αλβανία. Στην εργασία αυτή θα επικεντρωθούμε στο ζήτημα της γλωσσικής μετακίνησης ή/και διατήρησης προσπαθώντας να το συσχετίσουμε με τα αποτελέσματα που προκύπτουν από τις άλλες τέσσερις ομάδες ερωτήσεων.

4. Αποτελέσματα

4.1. Γλωσσική μετακίνηση

Το φαινόμενο της γλωσσικής μετακίνησης, συνδέεται άρρηκτα με το ζήτημα κατασκευής της νέας Αλβανικής ταυτότητας, καθώς και με τον τρόπο που η πρώτη γενιά Αλβανών μεταναστών διαχειρίζεται τα ζητήματα της εκπαίδευσης και της γλώσσας, σε σχέση με το πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον της χώρας υποδοχής. Ο Gogonas (2009) επισημαίνει ότι η Αλβανική εθνογλωσσολογική ομάδα υφίσταται γρήγορη γλωσσική μετακίνηση, καθώς οι νεαροί ομιλητές επιδεικνύουν σαφή προτίμηση προς την χρήση της ελληνικής γλώσσας στις μεταξύ τους επαφές ενώ την περιορίζουν όταν μιλούν με μεγαλύτερους τους (γονείς, παππούδες, άλλους συγγενείς). Η μελέτη του αφορούσε 70 Αλβανούς μαθητές Γυμνασίου, δεύτερης γενιάς Αλβανών μεταναστών, (που γεννήθηκαν ή ήλθαν στην Ελλάδα πριν τα 12) στην περιοχή της Αττικής και εξέταζε τη γλωσσική μετακίνηση μέσα από μια κοινωνικο-ψυχολογική προσέγγιση. Παρόμοια αποτελέσματα προέκυψαν από εθνογραφική έρευνα σε περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας (Michail, 2008a; 2008b; Μιχαήλ, υπό έκδοση α) όπου επισημαίνεται ότι οι Αλβανοί γονείς στρέφουν τα παιδιά τους από τη νηπιακή ηλικία προς την ελληνική γλώσσα και τα ενθαρρύνουν να μιλούν ελληνικά όσο το δυνατόν περισσότερο. Συγκεκριμένα αναφέρονται τα εξής:

«[...] αρκετοί Αλβανοί γονείς στο πεδίο όταν πια αντιλαμβάνονται ότι τα παιδιά τους μεγαλώνοντας απαξιώνουν τη μητρική τους γλώσσα και αποφεύγουν να τη χρησιμοποιούν ακόμα και στο σπίτι, δείχνουν να προβληματίζονται. Η γλωσσική όμως μετακίνηση προς τα ελληνικά είναι μια επιλογή των γονιών τους που αποβλέπει στην καλύτερη και γρηγορότερη ενσωμάτωσή τους στην ελληνική κοινωνία. Έχουμε μάλιστα συναντήσει οικογένειες Αλβανών στο πεδίο όπου όλη η οικογένεια παρουσίαζε γλωσσική μετακίνηση προς τα ελληνικά καθώς τα παιδιά τους μεγάλωναν και κατακτούσαν την ελληνική γλώσσα ή προσπαθώντας οι ίδιοι να τα ενθαρρύνουν να χρησιμοποιούν την ελληνική γλώσσα. Έτσι τα ελληνικά αντικαθιστούσαν σχεδόν πλήρως τα αλβανικά ακόμα και στο χώρο του σπιτιού. Σε άλλες πάλι περιπτώσεις, όπου μέσα σε μια οικογένεια υπάρχουν παππούδες που δεν μιλούν καθόλου ελληνικά, έχουμε παρατηρήσει τα παιδιά της οικογένειας να απευθύνονται στους γονείς τους στα ελληνικά και στους παππούδες τους στα Αλβανικά» (Μιχαήλ, υπό έκδοση).

Στην παρούσα εργασία το ζήτημα της γλωσσικής μετακίνησης των Αλβανών μεταναστών δεύτερης γενιάς προς την ελληνική γλώσσα ή/και διατήρησης της μητρικής γλώσσας διερευνήθηκε μέσα από την τέταρτη ομάδα ανοικτού τύπου ερωτήσεων καθώς επίσης και τις συνεντεύξεις με τους/τις ερωτώμενους/ες φοιτητές/τριες. Οι ερωτήσεις στρέφονταν γύρω από τα παρακάτω ζητήματα: α) την χρήση της γλώσσας και το επίπεδο γλωσσικής ικανότητας των ερωτώμενων στην Αλβανική και την Ελληνική και β) τις επικοινωνιακές περιστάσεις όπου επιλέγεται η μια ή η άλλη γλώσσα. Τέλος χρησιμοποιώντας μια εκατονταβάθμια κλίμακα αυτοπεποίθησης από το 0 (καθόλου) έως το 100 (απόλυτη) με διαστήματα των 10 μονάδων), ένα εργαλείο αυτοαναφοράς, τους ζητήσαμε να εκτιμήσουν πόση αυτοπεποίθηση νοιώθουν με τη χρήση της Αλβανικής και της Ελληνικής αντίστοιχα.

Από τους 39 ερωτηθέντες οι 33 απάντησαν ότι γνωρίζουν και χρησιμοποιούν την Αλβανική, 2 ότι γνωρίζουν λίγο την Αλβανική αλλά δεν τη χρησιμοποιούν και ένας ότι δεν την γνωρίζει καθόλου. Από τους γνωρίζοντες: οι 6 δηλώνουν ότι τη γνωρίζουν ως μητρική, οι 10 πολύ καλά, οι 8 καλά, οι 7 μέτρια και οι 4 ελάχιστα. Η συντριπτική πλειοψηφία (29/36) χρησιμοποιεί την Αλβανική συνήθως με γονείς, συγγενείς ή φίλους, οι υπόλοιποι 6 δήλωσαν ότι χρησιμοποιούν την Αλβανική μόνο στην Αλβανία ή όταν μιλούν τηλεφωνικά με συγγενείς τους που βρίσκονται στην Αλβανία και σχεδόν ποτέ στην Ελλάδα. Ο μέσος όρος της αυτοπεποίθησης που δηλώνουν σε σχέση με την χρήση Ελληνικών και Αλβανικών είναι 93% και 56% αντίστοιχα. Τα αποτελέσματα αυτά δείχνουν καθαρά μια μετακίνηση προς την ελληνική γλώσσα τόσο ως προς το βαθμό αυτοπεποίθησης των ομιλητών όσο και ως προς τη χρήση των γλωσσών στην

καθημερινότητα τους. Επίσης προκύπτει ότι η Αλβανική υποχωρεί σταδιακά κι από τον ιδιωτικό οικογενειακό χώρο ενώ για έναν μικρό αριθμό ερωτηθέντων περιορίζεται στις επισκέψεις στην Αλβανία και στις τηλεφωνικές συνδιαλέξεις με συγγενείς στην Αλβανία.

4.2. Σπουδές και κοινωνική κινητικότητα στην Ελλάδα

Οι απαντήσεις στις πρώτες τρεις ομάδες ερωτήσεων που αποσκοπούσαν στο να διερευνήσουμε την επιλογή των σπουδών, τις εργασιακές τους προοπτικές και τις φιλοδοξίες τους για κοινωνική κινητικότητα, συνεξετάστηκαν και συνεκτιμήθηκαν. Αναλυτικά προέκυψαν τα εξής αποτελέσματα: Στην πρώτη ομάδα ανοιχτού τύπου ερωτήσεων αναζητήσαμε τους λόγους για τους οποίους οι ερωτώμενοι/ες επέλεξαν αρχικά να σπουδάσουν, για ποιους λόγους διάλεξαν τη συγκεκριμένη σχολή στην οποία φοιτούν και ποιο/α ήταν το βασικό/α κίνητρο/α τους. Οι περισσότεροι/ες ερωτώμενοι/ες απάντησαν ότι ο βασικός λόγος για να σπουδάσουν ήταν για «ένα καλύτερο μέλλον» (16/36), και για «επαγγελματική αποκατάσταση» (7/36). 8/36 είπαν ότι σπουδάζουν για να αποκτήσουν «μόρφωση», 2 για «μόρφωση και κοινωνική καταξίωση», 2 για «μόρφωση και αυτονομία», ένας για «να γίνει κάτι στην κοινωνία». Οι περισσότεροι/ες (17/36) δήλωσαν ότι διάλεξαν την συγκεκριμένη σχολή στην οποία φοιτούν γιατί τους άρεσε και πιστεύουν ότι θα αποκατασταθούν επαγγελματικά ευκολότερα. Άλλοι 7 ανέφεραν ότι η επιλογή τους ήταν μόνο για λόγους αποκατάστασης, 7 ότι βρέθηκαν τυχαία στη σχολή που φοιτούν, ενώ ήθελαν να σπουδάσουν κάτι άλλο και 5 ότι έτσι εκπληρώνουν ένα τους όνειρο. Ουσιαστικά οι 24/36 επέλεξαν τις σπουδές τους με γνώμονα την όσο το δυνατόν ευκολότερη επαγγελματική αποκατάσταση.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα αποτελέσματα σε σχέση με το πόσο καλές επαγγελματικές προοπτικές πιστεύουν ότι έχουν οι ερωτώμενοι/ες στην Ελλάδα και στην Αλβανία. Ζητήθηκε από τους ερωτώμενους/ες να εκτιμήσουν α) τις προοπτικές εργασίας στην Ελλάδα και την Αλβανία και β) τις πιθανότητες που έχουν να εργαστούν στον τομέα που επιθυμούν μετά την ολοκλήρωση των σπουδών τους σε μια εκατονταβάθμια κλίμακα από το 0 (καθόλου προοπτικές) έως το 100 (πολύ καλές προοπτικές). Προέκυψε ότι 20/36 πιστεύουν ότι έχουν καλύτερες εργασιακές προοπτικές στην Αλβανία ενώ τρεις δηλώνουν ότι έχουν τις ίδιες προοπτικές σε Ελλάδα και Αλβανία, με τον μέσο όρο του βαθμού εκτίμησης των προοπτικών να εκτιμάται στο

53,8%, ενώ 13/36 στην Ελλάδα και με τον μέσο όρο να εκτιμάται στο 57,2%. Παράλληλα όσον αφορά στην εκτίμηση των πιθανοτήτων που έχουν να εργαστούν στον τομέα που επιθυμούν μετά την ολοκλήρωση των σπουδών τους, οι 19/36 πιστεύουν ότι έχουν περισσότερες πιθανότητες να εργαστούν στην Αλβανία με τον μέσο όρο των εκτιμώμενων πιθανοτήτων να είναι στο 51,5%, οι 16/36 στην Ελλάδα με το μέσο όρο των πιθανοτήτων να είναι 60%, ενώ ένας εκτιμά ότι έχει τις ίδιες πιθανότητες σε Ελλάδα και Αλβανία. Γενικά δηλαδή οι ερωτώμενοι/ες πιστεύουν ότι στην Αλβανία θα έχουν καλύτερες εργασιακές προοπτικές αλλά και περισσότερες πιθανότητες να εργαστούν στον τομέα που τους ενδιαφέρει απ' ότι στην Ελλάδα. Παράλληλα, όπως προκύπτει από την πέμπτη ομάδα ερωτήσεων, οι 23/36 δηλώνουν ότι μέχρι στιγμής δεν έχουν σχέδια για εγκατάσταση στην Αλβανία, 10/36 δηλώνουν ότι δεν σκοπεύουν να εγκατασταθούν στην Αλβανία και μόνο 3 ότι θα εγκατασταθούν σίγουρα στην Αλβανία με το πέρας των σπουδών τους. Όλοι/ες τους, πλην ενός, δηλώνουν ότι διατηρούν δεσμούς με την Αλβανία, αν και οκτώ από αυτούς/ες δηλώνουν ότι θα χαρακτήριζαν το επίπεδο των δεσμών από μέτριο έως ελάχιστο. Οι 18 επισκέπτονται την Αλβανία 3-4 φορές το χρόνο, 7 μια με δύο φορές το χρόνο, 5 κάθε μήνα και οι υπόλοιποι 6 από καθόλου έως μια φορά κάθε 2-3 χρόνια.

5. Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας τα αποτελέσματα καταλήγουμε ότι γενικά παρατηρείται γλωσσική μετακίνηση προς την ελληνική γλώσσα την οποία οι συμμετέχοντες στην έρευνά μας χειρίζονται με μεγάλη αυτοπεποίθηση (93%) και επιλέγουν να χρησιμοποιούν στις περισσότερες κοινωνικές περιστάσεις. Οι ερωτώμενοι/ες δηλώνουν ότι έχουν τις ίδιες περίπου εργασιακές προοπτικές σε Ελλάδα (57,2) κι Αλβανία (53,8). Ακόμη, όπως προκύπτει από την ανάλυση των απαντήσεων, πιστεύουν πως οι πιθανότητες να εργαστούν στον τομέα που επιθυμούν είναι μεγαλύτερες στην Αλβανία (60%) απ' ότι στην Ελλάδα (51,5%). Παρόλες τις παραπάνω διαπιστώσεις όμως, δεν φαίνεται να επηρεάζεται η στάση τους ως προς την Αλβανική γλώσσα, την οποία τείνουν να χρησιμοποιούν όλο και λιγότερο καθώς, όπως προκύπτει κι από τις συνεντεύξεις, επιθυμία των περισσότερων είναι να τα καταφέρουν να παραμείνουν και να εργαστούν στην Ελλάδα. Έτσι εμφανίζονται ιδιαίτερα συγκρατημένοι/ες όσον αφορά μια μελλοντική προοπτική εγκατάστασης στην Αλβανία, με τους περισσότερους (23) να

δηλώνουν ότι προς το παρόν δεν υπάρχουν τέτοια σχέδια, αφήνοντας ανοιχτή την προοπτική εγκατάστασης στην Αλβανία για εργασιακούς κυρίως λόγους, και μόνο 9 να δηλώνουν ότι δεν σκοπεύουν να εγκατασταθούν στην Αλβανία. Σε προηγούμενη έρευνα (Michail, 2009) που αφορούσε στον τρόπο με τον οποίο οι Αλβανοί μετανάστες επενδύουν τα κεφάλαια τους, και όπου οι πληροφορητές και οι συμμετέχοντες στην έρευνα ανήκαν στην πρώτη γενιά μεταναστών, προέκυψε ότι πέρα από την επένδυση σε ακίνητη περιουσία στην Αλβανία που αποτελεί για τους περισσότερους προτεραιότητα και τους αποδίδει κύρος, η επένδυση στην εκπαίδευση των παιδιών τους στην Ελλάδα ώστε να τους εξασφαλίσουν ένα καλύτερο μέλλον στην χώρα υποδοχής αποτελεί την δεύτερη πιο σημαντική προτεραιότητά τους. Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι οι γονείς:

«[...] αποδίδουν την απροθυμία των νεώτερων να διατηρήσουν την Αλβανική γλώσσα στην φιλοδοξία τους για κοινωνική κινητικότητα στην Ελλάδα, καθώς η Αλβανία φαντάζει πολύ παραδοσιακή και όχι αρκετά ‘δυτικοποιημένη’. Έτσι, η χρήση της Αλβανικής γλώσσας φαίνεται ως να συμβολίζει την ‘οπισθοδρόμηση’».

Η συγκεκριμένη έρευνα κατέληγε ότι κατά την άποψη των γονιών τους, η προοπτική επιστροφής της δεύτερης γενιάς στην Αλβανία είναι μάλλον απίθανη καθώς αυτή η γενιά φαίνεται να ενσαρκώνει τους πόθους και τις προσδοκίες της πρώτης γενιάς για μια καλύτερη ζωή κι ένα καλύτερο μέλλον στην Ελλάδα ή/και κάπου αλλού στην Ευρώπη. Πολλές όμως από τις προσδοκίες αυτές ματαιώθηκαν και οι στρατηγικές ενσωμάτωσης (γλωσσική μετακίνηση ή/και γλωσσική εγκατάλειψη, μετονομασία, βάπτισμα), δεν απέφεραν τα αναμενόμενα αποτελέσματα καθώς «η διατήρηση των ορίων από την πλευρά της ελληνικής κοινότητας [...], εκφράζεται πότε με πολιτισμικούς και πότε με εθνικιστικούς όρους, ενισχύοντας την αντίσταση ως προς την πλήρη κοινωνική ενσωμάτωση των Αλβανών. Αυτή η τάση ενισχύεται βέβαια κι από το εξαντλητικό γραφειοκρατικό σύστημα νομιμοποίησης των μεταναστών γενικά που εμποδίζει την ταχύτερη και ομαλότερη ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία» (Μιχαήλ, υπό έκδοση β) Τα στερεότυπα και ο στιγματισμός των Αλβανών μεταναστών κατέστησαν την διάβαση των κοινωνικών ορίων πολύ δύσκολη. Η ενσωμάτωση των Αλβανών μεταναστών στην ελληνική κοινωνία δεν φαίνεται να ακολουθεί κάποιον από τους τρεις τρόπους ενσωμάτωσης που αναφέρονται στην τυπολογία των Portes και Zhou, όπως αναλύονται στο θεωρητικό πλαίσιο της παρούσας εργασίας κυρίως λόγω των αντιστάσεων της ελληνικής κοινωνίας. Η δεύτερη γενιά και η ‘νέα’ δεύτερη γενιά Αλβανών μεταναστών φαίνεται πως ήδη διαπραγματεύεται με άλλους όρους την

ενσωμάτωσή της, καθώς η εκπαίδευσή της μέσα από ελληνικά ιδρύματα παρέχει διαφορετικές προοπτικές, τις οποίες βέβαια οι ερωτώμενοι/ές μας αντιμετωπίζουν με συγκρατημένη αισιοδοξία.

Το γεγονός ότι το δείγμα μας αποτελείται από μεγαλύτερους σε ηλικία εκπροσώπους της δεύτερης γενιάς Αλβανών μεταναστών στην Ελλάδα, όπου όλοι τους γεννήθηκαν στην Αλβανία, και άρα μέχρι να έλθουν στην Ελλάδα είχαν εκτεθεί στην Αλβανική γλώσσα τους διαφοροποιεί από την ‘νέα’ δεύτερη γενιά, αλλά φυσικά και από την πρώτη γενιά τόσο ως προς τη στάση τους απέναντι στην μητρική τους γλώσσα όσο και ως προς τον τρόπο κοινωνικής τους ενσωμάτωσης. Τα περισσότερα από τα άτομα που αποτελούν το δείγμα μας διατηρούν επαφές με συγγενείς και φίλους στην Αλβανία και όπως προκύπτει από τις συνεντεύξεις αισθάνονται αυτοπεποίθηση και προσωπική ικανοποίηση που προκύπτει από την εμπειρία τους να έχουν ζήσει και σπουδάσει στην Ελλάδα. Μάλιστα πολλοί αναφέρουν ότι οι γονείς τους είναι ιδιαίτερα περήφανοι που κατάφεραν να σπουδάσουν τα παιδιά τους σε ελληνικά πανεπιστήμια, καθώς έτσι εκπληρώνεται ένα από τα όνειρα που είχαν μεταναστεύοντας στην Ελλάδα, προσδοκώντας ένα καλύτερο μέλλον για τα παιδιά τους.

Όπως προέκυψε από την παρούσα έρευνα, η μελέτη της δεύτερης γενιάς παρουσιάζει ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον όσον αφορά στην στάση των Αλβανών μεταναστών απέναντι στη μητρική τους γλώσσα και τη γλώσσα της χώρας υποδοχής. Η στάση αυτή καθορίζεται, από τη μια μεριά, από τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζονται οι μετανάστες και η εκπαίδευσή τους από την χώρα υποδοχής, την μεταναστευτική πολιτική και το καθεστώς νομιμοποίησής τους, αλλά από την άλλη, και από τις αντιστάσεις της κοινωνίας της χώρας υποδοχής για κοινωνική ενσωμάτωση η οποία, εν πολλοίς, καθορίζει τελικά και τον τύπο κοινωνικής τους ενσωμάτωσης. Σημαντικό ρόλο στη διατήρηση ή/και γλωσσική μετακίνηση στη δεύτερη γενιά παίζει ο τρόπος με τον οποίο βλέπει το ζήτημα η πρώτη γενιά. Παρατηρούμε ότι στο ‘βωμό’ της γρήγορης ενσωμάτωσης στην Ελληνική κοινωνία οι Αλβανοί μετανάστες πρώτης γενιάς συντέλεσαν αποφασιστικά στην γλωσσική μετακίνηση που παρατηρούμε στη δεύτερη γενιά. Τέλος, το ερευνητικό ενδιαφέρον σε σχέση με το φαινόμενο της γλωσσικής μετακίνησης, θα άξιζε να στραφεί και προς τη μελέτη της ‘νέας’ δεύτερης γενιάς Αλβανών μεταναστών στην Ελλάδα και της διαμόρφωσης της ‘νέας’ Αλβανικής ταυτότητας.

Βιβλιογραφία

- Andall, J. 2002. "Second-generation attitude? African-Italians in Milan". *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 28(3), 389-407.
- Barjaba, K., and R. King. 2005. Introducing and theorising Albanian migration. In R. King, N. Mai and S. Schwandner-Sievers (eds.), *The New Albanian Migration*. Sussex Academic Press.
- Castles, S. & Miller M. 2003. *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. London: The Guilford Press.
- Child, I. 1943. *Italian or American? The Second Generation in Conflict*. New Haven: Yale University Press.
- Fakiolas, R. 2003. "Regularising undocumented immigrants in Greece: procedures and effects". *Journal of Ethnic and Migration Studies* 29(3), 535-561.
- Geiger, M. 2007. "Migration Management in Albania: Mapping and Evaluating Outside Intervention". *Migration Letters* 4(2), 119-133.
- Gogonas, N. 2007. The orientation of Greek education towards multiculturalism. Paper presented at the 3rd Hellenic Observatory PhD Symposium. LSE 14-15 June 2007.
- Gogonas, N. 2009. "Language shift in second generation Albanian Immigrants in Greece". *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 30 (2), 95-110.
- Hart, L. 1999. "Culture, civilization and demarcation at the northwest borders of Greece". *American Ethnologist* 26 (1), 196-220.
- Hatziprokopiou, P. 2003. "Albanian immigrants in Thessaloniki, Greece: Processes of economic and social incorporation". *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 29(6), 1033-1057.
- Mai, N. 2001. Italy is beautiful: the role of Italian television in Albanian migration to Italy. In R. King & N. Wood (eds), *Media and Migration: Constructions of Mobility and Difference*. London: Routledge.
- King, R. & Mai, N. 2002. "Of myths and mirrors: interpretations of Albanian migration to Italy". *Studi Emigrazione* 145.
- Michail, D. 2008a. Constructing Identity among the Albanian Immigrant Students in Western Macedonia-Kastoria-Greece. Paper presented at the 2008 Convention of the Association for the Study of Nationalities. Columbia University, New York, 10-12 April 2008.
- Michail, D. 2008b. Albanian immigrants in Western Macedonia-Kastoria Greece: A challenge for rethinking Greek nationalism, in E. Marushiakova (ed.), *Dynamics of National Identity and Transnational Identities in the Process of European Integration* (pp.138-153). Cambridge Scholars Publishing.
- Michail, D. 2009. "Working here, investing here and there: Present economic practices, strategies of social inclusion and future plans for return among the Albanian immigrants in a Greek-Albanian border town". *South-East European and Black Sea Studies*, Special Issue 9(4), 539-554.
- Μιχαήλ, Δ. υπό έκδοση α.. Η στάση των αλβανών μεταναστών απέναντι στο ελληνικό νηπιαγωγείο: Ζητήματα ταυτότητας, γλώσσας και στρατηγικές ένταξης. *Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*. .

Μιχαήλ, Δ. υπό έκδοση β. Διάβαση ορίων και διατήρηση ορίων μεταξύ των Αλβανών μεταναστών και της ελληνικής κοινότητας του Άργους Ορεστικού Καστοριάς. Στο Ε. Αυδίκος & Χ. Παπακώστας (επιμ.), *Σύνορα και Λαϊκοί Πολιτισμοί στα Βαλκάνια*. Αθήνα: Πεδίον.

Michail, S., Stamou, A.G. & Stamou, G.P. 2007. "Greek primary school teachers' understanding of current environmental issues: An exploration of their environmental knowledge and images of nature. *Science Education*, 91, 244-259.

Pratsinakis, E. 2005. "Aspirations and strategies of Albanian immigrants in Thessaloniki". *Journal of Southern Europe and the Balkans* 7(2), 195-212.

Portes, A. 1994. "Introduction: Immigration and Its aftermath". *International Migration Review*, 28 (4), 632-639.

Portes, A. & Zhou M. 1993. "The new second generation: Segmented assimilation and Its variants". *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 530, 74-96.

Zinn, D. L. 2005. "The second generation of Albanians in Matera: the Italian experience and prospects for future ties to the homeland". *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 7(2), 259-77.

4 -6 Σεπτεμβρίου 2009

Νυμφαίο Φλώρινας

Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
Τμήμα Νηπιαγωγών
Εργαστήριο Γλώσσας και Προγραμμάτων
Γλωσσικής Διδασκαλίας